

Dokazování v trestním řízení, presumpce nevinny a časová působnost trestních zákonů

Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu
Jménem republiky

Ústavní soud rozhodl dne 18. září 2012 po ústním jednání v senátu složeném z předsedy Jana Musila (soudce zpravodaje) a soudců Vladimíra Kůrky a Jiřího Muchy ve věci ústavní stížnosti J. J., právně zastoupeného Mgr. Miloslavem Jančíkem, advokátem Advokátní kanceláře Jančík & Jančík Vallová, se sídlem 763 02 Zlín, Růžová 307, proti usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 25. 8. 2010 sp. zn. 3 Tdo 856/2010, proti rozsudku Vrchního soudu v Praze ze dne 14. 4. 2010 sp. zn. 8 To 29/2010 a proti rozsudku Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 17. 2. 2010 sp. zn. 2 T 12/2008, za účasti 1) Nejvyššího soudu České republiky, 2) Vrchního soudu v Praze a 3) Krajského soudu v Hradci Králové, jako účastníků řízení a A) Nejvyššího státního zastupitelství, B) Vrchního státního zastupitelství v Praze a C) Krajského státního zastupitelství v Hradci Králové, jako vedlejších účastníků řízení, takto:

Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 25. 8. 2010 sp. zn. 3 Tdo 856/2010, rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 14. 4. 2010 sp. zn. 8 To 29/2010 a rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 17. 2. 2010 sp. zn. 2 T 12/2008 se ruší.

Odůvodnění:

I.

1. Ústavní stížností, doručenou Ústavnímu soudu dne 1. 12. 2010, splňující všechny náležitosti ve smyslu zákona č. 182/1993 Sb. o Ústavním soudu (dále jen „zákon o Ústavním soudu“), se stěžovatel domáhal zrušení v záhlaví označených rozhodnutí obecných soudů, neboť jimi mělo být dotčeno jeho ústavně zaručené právo na spravedlivý proces dle článku 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (dále jen "Listina"), resp. dle článku 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen "Úmluva"), přičemž v řízení došlo k porušení zásady in dubio pro reo, vyplývající z článku 2 odst. 2 Listiny, zásady presumpce nevinny dle článku 40 odst. 2 Listiny a zásady nullum crimen sine lege, vyplývající z článku 2 odst. 2 ve spojení s článkem 39 Listiny. Odmítnutím mimořádného opravného prostředku měl být dále porušen článek 13 Úmluvy, dle kterého každý, jehož práva a svobody přiznané touto Úmluvou byly porušeny, musí mít účinné právní prostředky nápravy před národním orgánem. Protože v důsledku popsanych vad v řízení mu byl uložen dlouhodobý trest odnětí svobody, došlo prý též k zásahu do sféry osobní svobody, zaručené článkem 8 Listiny.

2. Porušení svých ústavně zaručených práv spatřuje stěžovatel v tom, že obecné soudy se nevyrovnaly s jeho obhajobou, nedostatečně zjistily skutkový stav věci a provedené důkazy hodnotily jednostranně v jeho neprospěch, v rozporu se základní zásadou in dubio pro reo. Dále postupem soudů došlo k porušení zásady objektivní pravdy a principu presumpce nevinny. Soudy prý

postupovaly v extrémním nesouladu mezi provedeným dokazováním a skutkovými závěry. Na podkladě nesprávně zjištěného skutkového stavu provedly soudy vadnou právní kvalifikaci. Argumenty, které vznesl stěžovatel v průběhu trestního řízení na svou obhajobu, se obecné soudy zabývaly jednostranně a účelově, a jejich závěry nemají oporu v provedeném dokazování. Soudy zjištěný skutkový stav neposkytuje spravedlivý podklad pro rozhodnutí o vině a trestu. V odůvodnění rozhodnutí není zřejmé, na základě jakých skutkových zjištění soud inkriminované jednání právně kvalifikuje. Dle stěžovatelova názoru jsou vydaná rozhodnutí v extrémním rozporu s provedeným dokazováním. Odvolací soud prý nejenže vady v řízení před soudem prvního stupně nenapravil, ale naopak je ještě prohloubil. Odvolací soud změnil právní kvalifikaci skutku výrazně v neprospěch stěžovatele bez provedení dokazování a naprosto se nevyrovnal se stěžovatelovými odvolacími námitkami. Ani dovolací soud prý nezhojil nesprávnost právní kvalifikace použité soudy nižších stupňů.

II.

3. Z obsahu ústavní stížnosti, z obsahu napadených rozhodnutí, z vyjádření účastníků řízení, jakož i ze spisu Krajského soudu v Hradci Králové sp. zn. 2 T 12/2008, jež si Ústavní soud vyžádal, se zjišťuje:

4. Stěžovatel (v trestním řízení "obviněný") byl rozsudkem Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 17. 2. 2010 sp. zn. 2 T 12/2008 uznán vinným ze spáchání zločinu ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky dle § 146a odst. 3, 5 tr. zákoníku. Za tento trestný čin mu byl uložen trest odnětí svobody v délce trvání dvou roků, jehož výkon byl podmíněně odložen na zkušební dobu v trvání pěti roků. Vedle toho mu byl uložen trest propadnutí věci - pistole zn. Glock a byla mu uložena povinnost nahradit způsobenou škodu Všeobecné zdravotní pojišťovně a rodinným příslušníkům poškozeného.

5. Skutek trestného činu měl být (zkráceně řečeno) spáchán tím, že obviněný dne 17. 5. 2008 v Trutnově v nočních hodinách pod vlivem alkoholu a po předchozí slovní a fyzické potyčce dvakrát vystřelil z legálně držené pistole na poškozeného L. L. a prostřelil mu nejprve nohu a poté hrudník, přičemž střela prostřelila srdce a došlo k vnitřnímu vykrvácení, v důsledku čehož poškozený asi po dvou hodinách zemřel.

6. Proti prvoinstančnímu rozsudku podali odvolání jak obviněný, tak státní zástupce (v neprospěch obviněného). Rozsudkem Vrchního soudu v Praze ze dne 14. 4. 2010 sp. zn. 8 To 29/2010 bylo odvolání obviněného zamítnuto podle § 256 tr. řádu; zároveň byl z podnětu dovolání státního zástupce prvoinstanční rozsudek podle § 258 odst. 1 písm. d) tr. řádu zrušen a podle § 259 odst. 3 tr. řádu bylo znovu rozhodnuto tak, že obviněný byl uznán vinným trestným činem vraždy podle § 219 odst. 1 trestního zákona č. 140/1961 Sb. (za jehož účinnosti byl trestný čin spáchán). Nově byl obviněnému uložen trest odnětí svobody v trvání deseti let, pro jehož výkon byl zařazen do věznice s ostrahou; uložený trest propadnutí věci (pistole zn. Glock) zůstal stejný jako v prvoinstančním rozsudku, stejné zůstaly též výroky o uložení povinnosti k náhradě škody.

7. Dovolání obviněného bylo usnesením Nejvyššího soudu České republiky ze dne 25. 8. 2010 sp. zn. 3 Tdo 856/2010 odmítnuto podle § 265i odst. 1 písm. e) tr. řádu jako zjevně neopodstatněné.

III.

8. Ústavní soud si vyžádal vyjádření účastníků k ústavní stížnosti. Krajský soud v Hradci Králové přípisem ze dne 5. 11. 2011 sdělil, že se k ústavní stížnosti nehodlá vyjadřovat. Ve vyjádření Vrchního soudu v Praze ze dne 8. 12. 2011 a ve vyjádření Nejvyššího soudu České republiky ze dne 5. 1. 2012 je rekapitulován dosavadní průběh trestního stíhání a je poukazováno na to, že stěžovatel v ústavní stížnosti toliko opakuje námitky, uplatněné již v trestním řízení. Jeho námitky jsou pokládány za neopodstatněné a je navrhováno odmítnutí, resp. zamítnutí ústavní stížnosti. V podrobnostech odkazují tyto orgány činné v trestním řízení na argumentaci uvedenou v napadených rozhodnutích. Protože tato vyjádření neobsahují žádné nové skutečnosti, které by nebyly známy z průběhu trestního řízení, nezasílal je Ústavní soud stěžovateli k replice.

IV.

9. Účastníci a vedlejší účastníci řízení souhlasili s upuštěním od ústního jednání. Stěžovatel prostřednictvím svého právního zástupce dne 8. 12. 2011 Ústavnímu soudu sdělil, že nesouhlasí s upuštěním od ústního jednání, při němž "sám chce doplnit své osobní vyjádření, které je obtížné tlumočit prostřednictvím advokáta".

10. Při ústním jednání, konaném dne 18. 9. 2012, právní zástupce stěžovatele opětovně rozvedl ústavněprávní námitky proti soudním rozhodnutím, napadeným ústavní stížností. Blíže zdůvodnil zejména stěžovatelovu argumentaci, z níž má vyplývat, že inkriminované jednání obviněného bylo jednáním v nutné obraně.

V.

11. Ústavní soud shledává, že ústavní stížnost je důvodná.

12. K porušení základních práv stěžovatele došlo v posuzovaném případě především v procesu dokazování před obecnými soudy, zejména extrémně vadným hodnocením provedených důkazů.

13. Ústavní soud jako soudní orgán ochrany ústavnosti (čl. 83 Ústavy ČR) není součástí soustavy obecných soudů a není jim instančně nadřízen. Do jejich rozhodovací činnosti je Ústavní soud z podnětu individuální ústavní stížnosti oprávněn zasahovat jen tehdy, došlo-li postupem obecného soudu k zásahu do základního práva či svobody stěžovatele. Úkolem Ústavního soudu zásadně není přehodnocovat důkazy provedené trestním soudem v hlavním líčení či veřejném zasedání, a to již s ohledem na zásadu ústnosti a bezprostřednosti (srov. již např. nálezy sp. zn. III. ÚS 84/94, nověji např. shrnutí v odůvodnění usnesení sp. zn. III. ÚS 2777/08 - všechna rozhodnutí Ústavního soudu jsou dostupná v internetové databázi <http://nalus.usoud.cz>).

14. Z tohoto pravidla "nepřehodnocování důkazů" Ústavním soudem však jsou připuštěny výjimky v situacích, kdy skutková zjištění, o něž se opírají vydaná rozhodnutí, jsou v extrémním nesouladu s vykonanými důkazy (viz např. věci sp. zn. III. ÚS 84/94, sp. zn. III. ÚS 166/95 či rozhodnutí ve věci sp. zn. III. ÚS 376/03), takže výsledek dokazování se jeví jako naprosto nespravedlivý a věcně neudržitelný. Ústavní soud opakovaně vyslovil, že důvod ke kasačnímu zásahu je dán také tehdy,

pokud dokazování v trestním řízení neprobíhalo v souladu se zásadou volného hodnocení důkazů ve smyslu § 2 odst. 6 tr. řádu, popř. nebylo-li v řízení postupováno dle zásady oficiality a zásady vyhledávací a za respektování zásady presumpce nevinu. Ústavní soud ve svých nálezech zdůraznil, že obecné soudy jsou povinny detailně popsat důkazní postup a přesvědčivě jej odůvodnit. Informace z hodnoceného důkazu přitom nesmí být jakkoli zkreslena. Obecné soudy jsou navíc povinny náležitě odůvodnit svůj závěr o spolehlivosti použitého důkazního pramene (viz např. nálezy ve věci sp. zn. III. ÚS 463/2000, sp. zn. III. ÚS 181/2000 či sp. zn. III. ÚS 1104/08).

15. V nyní projednávané věci předkládal obviněný orgánům činným v trestním řízení na svou obhajobu od samého počátku trestního řízení svou skutkovou verzi případu, z níž dovozoval, že on sám byl prvotně fyzicky napaden (pozdějším) poškozeným a že jeho reakce na toto napadení byla jednáním v nutné obraně. Obecné soudy však obhajobu obviněného neakceptovaly a v konečném důsledku se přiklonily ke zcela jiné skutkové verzi inkriminované události, kterou právně kvalifikovaly jako trestný čin vraždy. Ústavní soud je přesvědčen, že obecné soudy vyhodnotily shromážděné důkazy extrémně vadně, že se jim nepodařilo přesvědčivě vyvrátit obhajobu obviněného a že svůj závěr o vině obviněného nepřesvědčivě a rozporně odůvodnily.

16. Velmi důležité pro náležité rozhodnutí o vině je již posouzení počátečního stavu, předcházejícího celému incidentu, zejména pak posouzení role, jakou v něm sehrál obviněný. Obviněný popisuje situaci tak, že při procházení liduprázdné noční ulice zaslechl hlasitě štěkat cizího psa - rottweilera, který pobíhal po pozemku za dřevěným plotem, oddělujícím chodník od domovního pozemku. Protože on sám má psy rád a dříve také rottweilera choval, "přepadla ho nostalgie", přistoupil k plotu, přikrčil se s rukama položenýma na kolenou a začal na psa mluvit chlácholivými větami typu "jó, jó, copak ty". To trvalo asi dvě minuty, když pes stále štěkal, chtěl obviněný z místa odejít.

17. Pokud by tato verze, předkládaná obviněným, byla akceptována jako pravdivá, nezbylo by než uzavřít, že chování obviněného (přistoupení k plotu, mluvení na psa) bylo v této fázi právně zcela indiferentní. Je notoricky známou skutečností, že psi, volně pobíhající za plotem přiléhajícím k ulici, mnohdy spontánně štěkají na chodce nalézající se na ulici (jež má povahu veřejného prostranství), a činí tak bez ohledu na to, zda chodci navazují se psem slovní komunikaci či nikoliv. Z výpovědi svědkyně A. Š., bydlící v sousedství, ostatně vyplývá, že "pes takto štěkal často a já jsem se často budila" (č. l. 239 trestního spisu).

18. Obecné soudy však tuto situaci hodnotily způsobem, který vyznívá zcela v neprospěch obviněného. Odvolací soud v odůvodnění svého rozsudku (str. 5) tvrdí, že obviněný incident s poškozeným "svým nevhodným chováním sám... vyprovokoval". Dovolací soud hovoří o "provokaci" ze strany obviněného, na niž prý poškozený "bryskně zareagoval" (str. 6 odůvodnění usnesení); jinde soud tvrdí, že jednání poškozeného "vyprovokoval obviněný sám svým nepřístojným chováním", "šlo nejprve o provokování psa a vzápětí o konfrontační chování obviněného vůči poškozenému", potyčka prý byla obviněným "cíleně vyprovokována" (str. 8 odůvodnění usnesení). Obecným soudem použité expresivní výrazy takového typu, jako je "nepřístojné chování", "vyprovokoval", "provokace", "konfrontační chování", v sobě obsahují negativní hodnotící úsudek, vztahující se k chování obviněného a k subjektivní stránce (motivaci) inkriminovaného jednání. Pro použití takových hodnotících úsudků by obecné soudy musely mít podklad ve shromážděných důkazech. V této trestní věci však nelze z žádných důkazů podobné hodnocení dovodit. Svědkyně E. P. o této fázi skutku,

předcházející konfliktu, nevypovídá vůbec nic; svědek J. P., slyšel pouze štěkání psa, výrok obviněného "nemáš na to!" pronesený ke psu, přičemž uvádí, že psa dráždily pohyby těla obviněného, které však blíže nepopisuje (č. I. 217 trestního spisu).

19. Diametrálně odlišné jsou skutkové verze obviněného a obecných soudů ohledně toho, kdo byl počátečním iniciátorem tělesné (brachiální) potyčky mezi obviněným a poškozeným, jinými slovy, kdo z nich zasadil "první ránu", mířící na tělo protivníka. Zjištění tohoto faktu je velmi důležité pro posouzení protiprávnosti jednání obviněného, protože na něm je závislé, zda následný průběh incidentu je či není možno posuzovat jako nutnou obranu, event. exces z nutné obrany. Je rovněž důležité pro posouzení toho, zda následné jednání obviněného bylo motivováno tzv. omluvitelnými pohnutkami.

20. Obviněný v celém průběhu trestního řízení tvrdil, že prvně na něj brachiálně zaútočil poškozený L. L., který náhle vyběhl z vrat na chodník, a s výkřikem "Co děláš hajzle, zabiju tě!" mu neočekávaně zasadil několik ran pěstí do obličeje, přičemž mu vyrazil dva přední zuby; opakovanými ranami pěstí měl obviněného srazit na zem, kde do něj kopal. Spolu s L. L. vyběhl na chodník jeho pes rottweiler, který štěkal, na obviněného útočil a zakousl se mu do ruky.

21. Soudy nalézací a odvolací se ve skutkové výrokové větě svých rozsudků popisem tohoto počátečního brachiálního napadení vůbec nezabývají, hovoří eufemisticky pouze o "následné slovní a fyzické potyčce" mezi obviněným a poškozeným. Odvolací soud tvrdí, že potyčka prý "nijak nevybočovala z obdobných "hospodských strkanic"" (str. 5 rozsudku). Odvolací soud v odůvodnění svého rozsudku (str. 5, 6) tvrdí, že "konflikt byl vzájemný", nelze prý uzavřít, "že byl obžalovaný poškozeným napaden", "nejednalo se o odvracení útoku poškozeného". K výstižnému a skutkově přesnému popisu počátku brachiálního napadení mohly přitom obecné soudy použít nejen výpověď obviněného, nýbrž též výpověď svědka J. P., který uvedl, že "L. (tj. poškozený - pozn. Ústavního soudu) chytil toho chlapa (tj. obviněného - pozn. Ústavního soudu) někde pod krkem..., ten člověk, co ho L. chytnul, jen stál a koukal..., L. mu dal pěstí, těch ran bylo víc..., L. ho chytil za oděv a třískl, prostě hodil o zem..." (č. I. 217 trestního spisu). Posouzením těchto důkazně podchycených skutečností se však obecné soudy vůbec nezabývaly, resp. je bagatelizovaly nebo vyložily v neprospěch obviněného.

22. Ústavní soud se domnívá, že v trestních kauzách, majících povahu úmyslného usmrcení, je povinností orgánů činných v trestním řízení náležitě zjistit, a poté ve skutkové větě enuciátu rozhodnutí přesně popsat, kdo byl iniciátorem brachiálního násilí (kdo zasadil "první ránu"). Mezeru v přesném popisu počátečního brachiálního napadení ve výroku rozsudků je třeba hodnotit jako závažný nedostatek, protože neúplný popis neposkytuje žádné podklady pro relevantní úvahy o míře zavinění obviněného, pro úvahy o eventuální nutné obraně, pro úvahy o existenci tzv. omluvitelných pohnutek, pro výměru trestu a pro posouzení tzv. "viktimologického spoluzavinění" ze strany poškozeného (což je kategorie relevantní nejen pro kriminologii, nýbrž i pro právní kvalifikaci skutku). V odůvodnění rozhodnutí obecných soudů v posuzované věci je povaha počátku incidentu zcela dezinterpretována.

23. Je nutno konstatovat, že obecné soudy ve svých rozhodnutích hodnotí i další zjištěné skutečnosti neobjektivně a v neprospěch obviněného. Týká se to především posouzení charakteru zranění, která

obviněný utrpěl brachiálním násilím ze strany poškozeného a při kousnutí psem. Tato zranění obviněného jsou obecnými soudy vesměs bagatelizována. Nalézací soud hodnotí tato zranění tak, že prý "nijak zvlášť nevybočují z běžných újem na zdraví vzniklých při fyzických potyčkách"; útok psa prý "nezanechal na těle obžalovaného závažná výrazná zranění, kromě zmíněných tržných ran" (str. 18 rozsudku). Dovolací soud tvrdí, že prý "nebylo provedenými důkazy zjištěno, že by jej pes jakkoli razantněji napadl" (str. 5 usnesení); tvrdí dokonce, že žádné z utrpěných zranění "nedosahovalo charakteru ublížení na zdraví ve smyslu § 122 odst. 1 tr. zákoníku. Jednalo se o tržné ranky, odřeniny, lehké vpáčení jednoho řezáku po ráně pěstí do obličeje, tržná ranka na lokti připouštěla možnost, že byla způsobena kousnutím psem, nebylo to však možno určit s jistotou. Jejich bolestivost podle znaleckého posudku nebyla velká" (str. 4 usnesení).

24. Tato tvrzení dovolacího soudu jsou chybná, resp. jsou nedostatečně a nepřesvědčivě odůvodněná. Závěr o údajně nezávažném poranění zubů (vpáčení) byl obecným soudem vyvozen z výsledků prvotní lékařské prohlídky, prováděné bezprostředně po události a konstatující toliko rozvolnění zubů; výsledky následného rentgenového vyšetření však prokázaly, že poškozený utrpěl ve skutečnosti zlomení dvou předních zubů, vedoucí k jejich extrakci. Znalec doc. MUDr. P. H., CSc. při výslechu u hlavního líčení dne 28. 4. 2009 uvedl, že takové zranění by bylo možno charakterizovat jako tupé poranění, mající povahu prostého ublížení na zdraví (č. l. 478 spisu). Týž znalec uvedl, že "v oblasti levého loketního kloubu byly zjištěny dvě tržně kousnuté rány, které odpovídaly mechanismu zanoření a trhnutí špičáky psa" (č. l. 473 spisu).

25. V neprospěch obviněného vyznívá také konstatování dovolacího soudu, že "sám poškozený měl ovšem na krku stopy intenzivního násilí, které jsou jistě lépe vysvětlitelné rdoušením v průběhu potyčky než oživovacími pokusy" (str. 4 usnesení). Toto laické posouzení, kterým dovolací soud chce patrně naznačit, že sám obviněný byl aktivně zapojen do vzájemného brachiálního násilí a poškozeného rdousil, je ovšem v rozporu s tvrzením znalce doc. H., který připustil, že oděrky na krku poškozeného mohly vzniknout při oživovacích pokusech (č. l. 478 spisu); s tímto rozporem se dovolací soud nijak nevypořádává.

26. Závažnou vadou rozhodnutí odvolacího a dovolacího soudu je chybné je posouzení tzv. omluvitelných pohnutek, relevantních pro eventuální právní kvalifikaci inkriminovaného skutku buď jako trestného činu zabití podle § 141 nebo jako trestného činu ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky podle § 146a tr. zákoníku.

27. Těmito zákonnými omluvitelnými pohnutkami je spáchání trestného činu "v silném rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli anebo v důsledku předchozího zavrženého jednání poškozeného" (§ 141 odst. 1, § 146a odst. 1, odst. 3 tr. zákoníku).

28. Existence či neexistence těchto omluvitelných pohnutek byla v trestním řízení vedeném proti stěžovateli zvažována, přičemž nalézací soud dospěl k závěru, že takové pohnutky jsou v posuzovaném případě dány, a proto skutek obviněného kvalifikoval jako trestný čin ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky dle § 146a odst. 3, 5 tr. zákoníku. Naproti tomu soud odvolací a soud dovolací došly k závěru, že tyto omluvitelné pohnutky dány nejsou a skutek posoudily jako trestný čin vraždy podle § 219 odst. 1 trestního zákona č. 140/1961 Sb.

29. Je hodno zaznamenání, že orgány činné v trestním řízení byly v právní kvalifikaci inkriminovaného skutku, který se udál ještě za účinnosti trestního zákona č. 140/1961 Sb., byl však souzen až za účinnosti nového trestního zákoníku č. 40/2009 Sb., mimořádně rozkolísané a stíhaly skutek obviněného podle několika zcela rozdílných trestněprávních ustanovení. V průběhu trestního stíhání byl skutek, popisovaný v enuciátu rozhodnutí stále stejně, právně kvalifikován podle pěti ustanovení trestního zákona.

30. Úkony trestního stíhání podle § 158 odst. 3 tr. řádu byly policejním orgánem zahájeny dne 17. 5. 2008 pro podezření ze spáchání trestného činu ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1, odst. 3 tr. zákona. Stejně bylo jednání obviněného kvalifikováno v usnesení státní zástupkyně o zahájení trestního stíhání podle § 160 odst. 1 tr. řádu, vydaném dne 18. 5. 2008, jakož i v obžalobě, podané státním zástupcem dne 21. 11. 2008. Dnem 1. ledna 2010 nabyl účinnosti nový trestní zákoník č. 40/2009 Sb. Poté v závěrečné řeči, přednesené na hlavním líčení, konaném dne 16. 2. 2010, navrhla intervenující státní zástupkyně krajského státního zastupitelství posoudit skutek jako zločin zabití podle § 141 odst. 1 tr. zákoníku, protože usoudila, že ve smyslu ustanovení § 2 odst. 1 in fine tr. zákoníku je tato kvalifikace pro obviněného příznivější, než byla kvalifikace navržená v obžalobě. Prvoinstanční soud v rozsudku ze dne 17. 2. 2010 kvalifikoval žalovaný skutek jako zločin ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky dle § 146a odst. 3, 5 tr. zákoníku. V písemném odůvodnění odvolání, podaném v neprospěch obviněného dne 11. 3. 2010, státní zástupkyně krajského státního zastupitelství navrhla kvalifikovat skutek jako zločin zabití podle § 141 odst. 1 tr. zákoníku. Následně při veřejném zasedání, konaném dne 14. 4. 2010 u odvolacího soudu, navrhl intervenující státní zástupce vrchního státního zastupitelství kvalifikovat skutek jako trestný čin vraždy podle § 219 odst. 1 (starého) tr. zákona; odvolací soud tento návrh akceptoval a čin kvalifikoval skutečně jako trestný čin vraždy podle § 219 odst. 1 tr. zákona. Tuto právní kvalifikaci jako správnou aproboval svým rozhodnutím též dovolací soud v usnesení ze dne 26. 8. 2010.

31. Již samotná tato rozkolísanost názorů státních orgánů, aplikujících trestní normy, je negativním jevem, který nepřispívá k právní stabilitě a předvídatelnosti rozhodování a může znejistit obviněného ve volbě efektivních prostředků obhajoby. V dané době, kdy došlo přijetím nového trestního zákoníku k radikální změně právní úpravy a k zavedení zcela nových právních institutů, a kdy dosud neexistovala ustálená judikatura, je snad taková rozkolísanost pochopitelná; tím více je však třeba trvat na požadavku, aby orgány činné v trestním řízení posuzovaly skutkový a právní stav velmi důkladně a aby pro zvolenou právní kvalifikaci uvedly zevrubné argumenty. Za takové situace je třeba také dbát také na to, aby obviněný měl reálnou možnost v každém okamžiku trestního řízení seznat, jaká právní kvalifikace mu hrozí a aby měl možnost na tyto opakované změny reagovat. To se však v posuzovaném případě nestalo.

32. Je třeba zdůraznit, že skutkové okolnosti, z nichž je vyvozována existence těchto omluvitelných pohnutek, musí být obsaženy ve skutkové větě enuciátu - jedině to zaručuje reálnou kontrolu zachování principu totožnosti skutku; tento požadavek je důležitý z řady hmotněprávních i procesněprávních důvodů (např. pro dodržení požadavku ne bis in idem), především však slouží k transparentnosti rozhodování orgánů činných v trestním řízení. V posuzovaném případě nalézací soud ve skutkové větě rozsudku žádná fakta, z nichž by měla existence omluvitelných pohnutek vyplývat, nekonstatuje, ačkoli svou právní kvalifikaci o ně opírá. To vedlo k paradoxnímu úkazu, že skutková věta enuciátu rozsudku odvolacího soudu je zcela identická jako skutková věta

prvoinstančního rozsudku, přičemž oba soudy se v úsudku o existenci omluvitelných pohnutek zcela rozcházely.

33. Ústavní soud je přesvědčen, že závěr odvolacího soudu a dovolacího soudu o neexistenci omluvitelných pohnutek je za daného stavu buď nesprávný, nebo alespoň je nedostatečně odůvodněn.

34. Ústavní soud chce především připomenout, že předchozí právní úprava úmyslného usmrcení, obsažená v trestním zákoně č. 140/1961 Sb., byla zcela oprávněně kritizována v odborné kriminologické a trestněprávní literatuře, která dlouhodobě poukazovala na velkou skutkovou různorodost případů úmyslných usmrcení, kterou jednotná skutková podstata vraždy nebyla s to postihnout (k tomu srov. např. Hořák, J.: Vražda a zabití v novém trestním zákoníku. Bulletin advokacie č. 10/2009, s. 54; Hořák, J.: Trestněprávní a kriminologické aspekty vražd. Praha : Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2011).

35. Nová diferencovanější právní úprava úmyslných usmrcení, zavedená novým trestním zákoníkem č. 40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů, je dokonalejší a výhodnější z hlediska ochrany základních práv a svobod, protože mimo jiné umožňuje lépe respektovat ústavněprávní požadavek určitosti trestních norem (lex certa) a princip proporcionality trestních sankcí. Za její klad je možno pokládat i to, že pachatelé, zkratkovitě jednající za tzv. omluvitelných pohnutek, nezasluhují být doživotně stigmatizováni jako "vrazi". Analogickou (tj. diferencovanou) právní úpravu lze nalézt ve všech zahraničních zemích s vyspělou právní kulturou. Je proto velmi žádoucí dbát na to, aby tato nová právní úprava byla orgány činnými v trestním řízení správně aplikována ve všech případech, v nichž jsou pro to splněny zákonné podmínky.

36. Z odůvodnění, použitého v napadených rozhodnutích odvolacího a dovolacího soudu, se vnučuje dojem, že tyto obecné soudy hledaly spíše jen takové argumenty, které by aplikaci institutu omluvitelných pohnutek vyloučily. Interpretace těchto právních institutů a podmínek pro jejich použití je přitom nepřipadná a zavádějící. Příkladem takové dezinterpretace je např. vyhodnocení závěrů znalkyně z oboru psychiatrie MUDr. J. V., která konstatovala, že obviněný se v době činu nacházel ve stavu, který je možno charakterizovat jako "těžký obavný afekt strachu s fyziologickým zúžením vědomí", že obviněný "pociťoval fyzickou bolest, naprostou bezmoc a... smrtelný strach..., strach o život... ty emoce byly extrémně silné" (str. 584, 585 spisu). Dovolací soud v odůvodnění svého rozhodnutí (str. 8) tvrdí, že takový psychický stav prý nelze zohlednit ve prospěch obviněného, nelze jej postavit na roveň jinému omluvitelnému hnutí mysli. Dovolací soud si vypomáhá naprosto nepřiléhavým příkladem: Prý "například i pachatel, který zastřelí policistu, který jej přistihl při vloupání a snaží se jej zadržet, se činu dopustil v silném rozrušení ze strachu (že bude dopaden)". Nepřipadnost takové argumentace je do očí bijící: V tomto námi posuzovaném případě jistě nejde o žádného "pachatele přistiženého při vloupání". I kdyby chování obviněného, předcházející incidentu, bylo posouzeno jako "dráždění psa" (což obviněný popírá), nebylo jistě tak závažným jednáním, aby na ně poškozený mohl být i jen s minimem oprávněnosti reagovat agresivním brachiálním útokem - ranami pěstí do obličeje, jimiž obviněnému vyrazil dva zuby, sražením na zem, vypuštěním kousajícího psa bojového plemene.

37. Podle názoru Ústavního soudu není dostatečně odůvodněn ani názor dovolacího soudu, že "v jednání poškozeného L. ... nebude možno vzhledem k uvedeným okolnostem spatřovat ani tzv. "předchozí zavrženíhodné jednání poškozeného", které by rovněž umožňovalo posouzení jednání obviněného podle privilegované skutkové podstaty" (str. 8 rozsudku). Naopak Ústavní soud se domnívá, že počáteční fyzický útok poškozeného, spočívající v náhlých úderech pěstí do obličeje s následkem vyražení zubů, sražení na zem a vypuštění rozzuřeného psa na člověka, lze za daných okolností hodnotit jako zavrženíhodné předchozí jednání poškozeného ve smyslu § 141 odst. 1, § 146a tr. zákoníku.

38. Ústavní soud chce připomenout, že při aplikaci těchto privilegovaných skutkových podstat je třeba rozlišovat dva okruhy případů:

a) situace, kdy pachatel reaguje na příkoří ze strany poškozeného s časovým odstupem, typicky po předchozím uvážení; v těchto případech lze použití privilegované skutkové podstaty připustit jen tehdy, pokud jednání poškozeného bylo z hlediska etických měřítek společnosti mimořádně zlé, zraňující a pro druhé ponižující nebo hrozící jim způsobit závažnou újmu na jejich právech (opakované závažné fyzické napadání, mučení, domácí násilí, různé druhy šikany, útisk, vydírání atd.; blíže viz Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník II. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1493);

b) jinak je třeba posuzovat případy, kdy pachatel reaguje bezprostředně na nevyprovokovaný závažný fyzický útok pozdějšího poškozeného, který se svou intenzitou vymyká běžné potyčce (při níž její účastníci zjevně nehodlají způsobit jeden druhému závažnější újmu). Jde o reakci na takový útok, který je podle obecných měřítek vnímán jako surový, bolestivý, citelně ohrožující fyzickou integritu napadeného (zejména silné údery a kopy do oblasti hlavy a jiných citlivých částí těla). Jestliže napadená osoba v bezprostřední reakci na takový útok, pod dojmem otřesu z přestálého útoku, překročí meze nutné obrany a útočnicka usmrtí nebo mu ublíží na zdraví, přichází v úvahu aplikace privilegovaných skutkových podstat podle § 141 odst. 1 a podle § 146a tr. zákoníku, která umožňuje nikoli beztrestnost, ale pouze mírnější postih excesů z nutné obrany. Kritériem tu je sociálně eticky odůvodnitelná shovívavost vůči pachateli, který se trestného činu dopustil v excesu z nutné obrany. Ústavní soud se domnívá, že právě taková situace mohla nastat v tomto posuzovaném případě. Pachatel, který za těchto okolností překročil meze nutné obrany, mohl jednat pod dojmem otřesu z přestálého útoku.

39. Skutečnost, že privilegované skutkové podstaty je třeba aplikovat tehdy, pokud pachatel nepřiměřeným způsobem bezprostředně reaguje na surový fyzický útok poškozeného, vyplývá i z dosavadní judikatury obecných soudů. Znaky zvláště závažného zločinu zabití ve stadiu pokusu dle § 21 odst. 1 k § 141 odst. 1 tr. zákoníku byly shledány v případě pachatele, jehož poškozený po předchozí rozepři na chodbě domu ztloukl obuškem "tonfa" a ublížil mu na zdraví. Poté poškozený pachateli pomohl do jeho bytu, kde jej však poškozený nenadále napadl nožem a v úmyslu jej usmrtit jej vážně pobodal (usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29. 11. 2011 sp. zn. 7 Tdo 1418/2011). V intencích § 141 odst. 1, resp. § 146a odst. 3, 5 tr. zákoníku, byl rovněž posouzen skutek muže, který nejprve v nutné obraně odrazil brachiální útok jedné z osob, s nimiž se dostal do konfliktu na autobusové zastávce, posléze však, v silném stresu a ve snaze z místa činu uniknout, zaútočil nožem i na další osoby, které jej zjevně nijak neohrožovaly (usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. 5. 2011 sp. zn. 6 Tdo 93/2011).

40. Dle názoru Ústavního soudu jde o případy v zásadě obdobné nyní projednávané věci. Obviněný zde bezprostředně po ukončení nenadálého, velmi citelného fyzického útoku (údery pěstmi do hlavy a vyražením zubů, sražením na zem, vypouštěním rozzuřeného psa bojového plemene), jehož se poškozený dopustil z malicherných příčin, reagoval na útok nepřiměřeným násilím (střelbou).

41. Ústavní soud pokládá za pochybení také tu skutečnost, že obecné soudy při ukládání trestu vůbec nebraly v úvahu možnost posoudit daný skutek jako trestný čin, jehož se pachatel dopustil odvraceje útok na fyzickou integritu, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany [srov. zejm. § 41 písm. g) tr. zákoníku - polehčující okolnosti, § 58 odst. 6 tr. zákoníku - mimořádné snížení trestu odnětí svobody].

42. V návaznosti na vady důkazní povahy, popsané v předchozích odstavcích, lze odvolacímu soudu vytknout také vadnou aplikaci ustanovení § 259 odst. 3 tr. řádu, jestliže odvolací soud po zrušení napadeného rozsudku sám ve věci rozhodl. Takový postup by byl možný pouze v případě, "je-li možno nové rozhodnutí učinit na podkladě skutkového stavu, který byl v napadeném rozsudku správně zjištěn a popřípadě na základě důkazů provedených před odvolacím soudem doplněn nebo změněn". Tato podmínka však nebyla v daném případě splněna; jak je uvedeno v předchozích bodech tohoto nálezu, nelze pokládat skutkový stav, popsaný v napadeném prvoinstančním rozsudku, za správně zjištěný. K odmítnutí možnosti odvolacího soudu rozhodnout ve věci sám měla vést rovněž nesprávná (neúplná) formulace skutkové věty prvoinstančního rozsudku a dramatická změna právní kvalifikace a vyměření kvalitativně mnohem přísnějšího trestu, jež hodlal provést (a provedl) odvolací soud. Za těchto okolností je třeba rozhodnutí odvolacího soudu pokládat za překvapivé; obviněný byl tímto postupem de facto připraven o možnost dvouinstančního posouzení jeho trestní věci. Pokud byly v dané věci dány podmínky pro zrušení napadeného prvoinstančního rozsudku, bylo namíste vrátit věc k novému rozhodnutí soudu prvního stupně. Ústavní soud připomíná svoji ustálenou judikaturu ohledně libovůle a tzv. překvapivosti rozhodnutí odvolacího soudu, jejíž závěry lze přiměřeně vztáhnout i na věc stěžovatele, viz např. nálezy sp. zn. II. ÚS 445/06 ze dne 28. 8. 2008 nebo nálezy sp. zn. II. ÚS 455/05 ze dne 24. 4. 2008, obecněji i nálezy sp. zn. I. ÚS 113/02 ze dne 4. 9. 2002.

43. Souhrnně lze tedy konstatovat, že pokud jde o dokazování, obecné soudy nedostály požadavkům plynoucím ze zásady in dubio pro reo, vyplývajícím z principu presumpce nevinny, zakotveného v článku 40 odst. 2 Listiny. Extrémní porušení této zásady, zakotvené již na úrovni "obyčejného" práva, tj. na úrovni trestněprocesních pravidel obsažených v trestním řádu, týkajících se zjišťování materiální pravdy (zjišťování skutkového stavu věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti - viz § 2 odst. 5 tr. řádu), vedlo v posuzovaném případě též k dotčení ústavně chráněného práva na spravedlivý soudní proces, zaručeného článkem 36 odst. 1 Listiny a článkem 6 Úmluvy a k nedodržení principu zákonnosti postupu orgánů státní moci, stanoveného v článku 2 odst. 3 Ústavy a v článku 2 odst. 2 Listiny.

44. Soud odvolací a soud dovolací nedodržely ústavní pravidlo, vyplývající z článku 40 odst. 6 Listiny, podle něhož trestnost činu se posuzuje a trest se ukládá podle pozdějšího trestního zákona, jestliže je to pro pachatele příznivější.

45. Soud odvolací tím, že ve věci sám meritorně rozhodl, ačkoliv nebyly splněny podmínky stanovené v § 259 odst. 3 tr. řádu, porušil právo na odvolání v trestních věcech, garantované článkem 2 odst. 1 Protokolu č. 7 k Úmluvě.

46. Ze všech shora uvedených důvodů Ústavnímu soudu nezbylo, než ústavní stížností napadená rozhodnutí dle ustanovení § 82 odst. 2 a 3 písm. a) zákona o Ústavním soudu zrušit. Zrušením rozhodnutí uvedených ve výroku tohoto nálezu se vytváří prostor pro postup obecných soudů podle ustanovení § 314h až § 314k tr. řádu.

Poučení: Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat.

V Brně dne 18. září 2012

Jan Musil v. r.
předseda senátu Ústavního soudu